

אחר דכל עבודות קרבן לא שייך כלל גבי עכו"ם דאין העכו"ם מצווה שישחט העולה בצפון ושיהי' דמה טעון שתי מתנות ארבע וכל דין מעשה הקרבנות ואנן נצטוינו על הלכות הקרבנות כל קרבן לפי דינו, וא"כ לא שייך שליחות לקרבן עכו"ם כיון שאין כל דיני מעשה הקרבנות עליו והשליחות הוא במעשה ההקרבה, אבל במה שנסתפקתי לענין אם צריכים לחשוב לשם ששה דברים גם בקרבנו זה צריכים לבאור ואפשר לדחות כל הראיות שכתבתי מגמ' זבחים וצ"ע.

הלכות ארץ ישראל

אם יש מצוה עליה לארץ על מנת לחזור

כמה מהתיירים מתלבטים אם ע"י עליתם לארץ רק לבקר ולשוב מקיימים מצוה. והנה בתשובות המהרי"ט חלק ב' יו"ד סי' כ"ב כתב וז"ל: כתב הרא"ש בתשובה סוף כלל י"ב וז"ל ששאלת בענין שנדר ללכת לארץ ישראל, דע שיש לאותו נדר התרה כמו לשאר נדרים, ואם נדר ונתחרט ילך לפני ג' יודעים בטיב נדרים ויתירו לו וכו', ומשמע לי שטעמו של הרא"ש בתשובה זו שהשוה נדר זה כשאר נדרי הרשות, היינו משום דנדר זה שנדר לעלות אין בו מצוה, שאין עיקר המצוה בעליה אלא בישיבה והדירה שמה, כמו שהביא הרמב"ן ז"ל, אבל מי שעולה לראותה על מנת לחזור לא מצינו בזה מצוה מפורסמת. ואפילו תימא שזכות הוא לו מה שאמרו כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מוכטח לו שהוא בן עולם הבא, דכתיב "ורוח להולכים בה", מכל מקום מצות עשה ליכא, ועוד דהיא מתפרשת בנקבר שם אלא שלא הספיק לדור ולישב בה, דהכי משמע רישא דקרא "ונחן נשמה לעם עליה" אפילו שפחה בארץ ישראל מוכטחת לה שהיא בת עולם הבא, והיינו שמתה ונקברה שם. ואי קשיא לך, הא דאמרינן בהאיש מקדש גבי ההוא גברא דזבניהו לנכסיה אדעתא למיסק לארעא דישאל סליק ולא אתדר ליה, אמר רבה כל אדעתא דמידר הוא והא לא אתדר, איכא דאמרי: אדעתא למיסק והא סליק, וקי"ל כאיכא דאמרי אלמא בהכי מקיימי מצוה. ולכי מעיינת בה לאו כלום, דודאי קיום המצוה אין אלא בישיבתה ולא בעליה כדפרישית, אלא דלענין ביטול מקח דבעינן לבטולי משום דגלה דעתו בשעת מכירה שהוא מוכר מפני שרוצה לעלות, וסמכינן אגילוי דעת כמאן דאתני, ודוקא היכא דאיתיליד אונסא דלא מצי סליק הוא דאמרינן דאדעתא דהכי לא זבין, אבל סליק לא אמרינן אדעתא דמתדר ליה קאמר אף על פי שהיא עיקר המצוה, דער אימת יהא המקח תלוי ועומד, הא ודאי להאי לישנא מסתברא שלא תלוי הדבר אלא בעליה בלבד, לפי שהנודר לעלות

אפילו אם קיים דבורו אין בה מצוה לכך כתב הרא"ש ז"ל שנדר זה הוא כשאז נדרי רשות ואיתה בשאלה והוא הטעם בנדון שלפנינו עכ"ל. מפורש בדבריו שאין שום מצוה בעליה לביקור אלא דוקא בישיבה קבועה בארץ.

וכן בשלטי הגבורים שבועות פרק ג' כתב ז"ל: דאין מצוה כלל ללכת לארץ ישראל על מנת לשוב, ואפילו למ"ד דהאידינא מצוה ללכת לארץ ישראל היינו דוקא על מנת לדור אבל ההליכה על מנת לצאת אין בה מצוה, דכי היכא דהיציאה על מנת לשוב אינה עבירה כך הליכה על מנת לשוב אינה מצוה, דעיקר ההליכה והיציאה תלוי בדירה. וכן יש בספר תשב"ץ בשם מהר"ם, ומילתא דמסתבר הוא, דמה מצוה יכל להיות בהולך לארץ ישראל על מנת לשוב, מי ביקש זאת מידו רמוס חצירו, וכיון דאין נחת רוח לפניו יתברך נראה דמצי שפיר מתשיל עליה וכו', עכ"ל.

ונראה לי בזה לתרץ דברי הרשב"ם כ"ב דף צ"א התמוה מאד, דאמרינן התם: ת"ר אין יוצאין מארץ לחוץ לארץ וכו' וברשב"ם אין יוצאין וכו' שמפקיע עצמו מן המצות ע"כ, והכוונה ממצות התלויות בארץ. ותמה על דבריו בגליוני הש"ס מדוע לא פירש כפשוטא שמבטל מצות ישיבת ארץ ישראל, דהיא מצוה עצמותית דאורייתא וחביבה דשקולה כנגד כל המצות כמבואר בספרי ע"ש. אבל לפי זה אפשר לומר דכוונת הרשב"ם דהעולה לבקר הארץ ולשוב אין בו מצוה של ישיבת ארץ ישראל, אבל כשמגיע לארץ יש לו מצות התלויות בארץ ויכול לקיים אותן, ועל ידי זה שיוצא מן הארץ מפקיע את עצמו ממצות התלויות בארץ ודוק בזה.

ויש להוסיף עוד על פי הגאון הנפלא ר' ישראל יהושע מקוטנא, שכתב לחדש בספרו ישועות מלכו יו"ד סי' ס"ו, שאפילו לדעת הרמב"ן שישבת ארץ ישראל מצות עשה מכל מקום עיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם היושב בתוך שלו לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתינו, לא על ביאה ריקנית של עתה.

ולפי זה בזמן התלמוד ואחרי זה שארץ ישראל תחת שלטון זר, ואין לנו שלטון בארץ אין לנו מצות עשה של ישיבת ארץ ישראל, שאין זה ירושה וישיבה, ולפיכך כתב הרשב"ם שמי שיוצא לחוץ לארץ מפקיע מצות התלויות בארץ, אבל לא ממצות ישיבת ארץ ישראל, כי זה רק בזמן שעם ישראל על אדמתו בשלטון עצמי, ולא בזמן התלמוד שלא היה לנו שלטון עצמי רק תחת ממשלת זרים.

והנה באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד יצא בחידוש גדול: אם ידור אדם בארץ ישראל ואין לו שם שום מצב פרנסה רק הנשלח לו מחוץ לארץ ועדיין השפעת מזונותיו ע"י שר שמחון לארץ, אינו בכלל מצות ישיבת ארץ ישראל, וזה נראה לי טעם הגדולים שלא נסעו לארץ ישראל, הגם שי"ל

הלא שלחו להם רק מעות והם קונים ואוכלים פירות ארץ ישראל מכל מקום מסתבר יותר דבכהאי גוונא נקרא השפעתם מחו"ל, והרי יעקב אבינו כל אשר היה לו מבית לבן נתן לעשיו שאמר: אין נכסי חו"ל כדאיים לי. ואף שייקנה בדמים פירות ארץ ישראל וכו' ע"כ. ולפי זה אף אלה שחיים בארץ ישראל ופרנסתם מחו"ל, אין כאן מצות ישיבת ארץ ישראל אבל רק מה שמקיימים כאן מצות התלויות בארץ, ואם כן אם יוצא מארץ לחו"ל מפקיע את עצמו רק ממצות התלויות בארץ אבל עצם מצות ישוב ארץ ישראל לא קיים בזה. וגם על אופן זה אולי מתכוון הרשב"ם בדבריו.

והנה בספר בית הלוי חלק ב' סי' נ', כתב לחדש דבהך מצות עשה של "וירשתם אותה וישבתם בה" דלפי דעת הרמב"ן היא מצות עשה, עיין בפרשת מסעי ובספר המצוות, נשים פטורות ממנה, דהרי נשים לא נטלו חלק בארץ, עיין רש"י ברכות דף כ'. ויש מהאחרונים שהוסיפו בזה עוד טעם שנשים פטורות במצות עשה של ישיבת ארץ ישראל דכתיב "וירשתם וישבתם בה" ונשים לאו בני כיבוש נינהו, ולפי זה האיסור דאין לצאת מארץ ישראל לחו"ל אם זה רק מטעם מצות עשה של ישיבת א"י בנשים אין המצוה הזו, אבל לפי הטעם שמפקיעין עצמן מן המצות התלויות בארץ, גם על נשים חל האיסור הזה, ולפיכך כתב הרשב"ם הטעם דשוה לכל ישראל גם לנשים.

ובספר כפתור ופרח לרבי אשתורי הפרחי תלמיד הרא"ש, ראשון לחוקרי ארה"ק, כתב בפרק י', שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים לא משעת כיבוש לחוד, ואין הפרש ביניהם אלא בחיוב קצת מצוות התלויות בארץ, אבל לענין מצות ישיבת ארץ ישראל ומעלת קבורה בא"י ודין סמיכה דבעינן בארץ ישראל אין הבדל בין אלו השטחים שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל וכין השטחים שכבשו עולי בבל, ורק לענין תרומות ומעשרות שביעית בכורים לקט שכחה פאה, כל המצות שהן חובת קרקע תלויות בכיבוש. ולפי זה אם בן ישראל יוצא משטחים שכבשו עולי מצרים לשטחים שכבשו עולי בבל, לענין מצות עשה של ישיבת ארץ ישראל אין הפרש, שזה ארץ ישראל עם כל המעלה כמו השטחים שכבשו עולי בבל. אבל לענין מפקיע עצמו מן המצוות — ממצוות התלויות בקרקע, יפקיע את עצמו כיון שזה לא נכבש ע"י עולי בבל ולענין מצות התלויות בחובת קרקע, השטחים שנכבשו ע"י עולי בבל מחויבים בתרומות ומעשרות ושביעית, אבל השטחים שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל כיון שחסר הכיבוש אין המצות האלה חלות עליהם, ולפיכך יהיה אסור לצאת משטחים של עולי בבל לשטחים של עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל דמפקיע עצמו מן המצוות שהם חובת קרקע, ולפיכך כתב הרשב"ם טעם שאסור לצאת מהארץ לחו"ל שמפקיע עצמו מן המצות שזה שייך אפילו משטחים של עולי בבל לשטחים שכבשו רק עולי

מצרים, שאילו הטעם של מצות ישוב ארץ ישראל הרי על שני השטחים חלה אותה המצוה, שלענין זה קדושתם שווה.

המצוה של ישיבת ארץ ישראל

המצוה של ישיבת ארץ ישראל מתחלקת לשנים: וירשתם אותה, וישבתם בה. והרמב"ן בספר המצות וגם בפירושו על התורה פרשה מסעי מבאר את המצוה באופן שכזה, וז"ל בספר המצוות מצוה ד': שנצטוינו לרשת את הארץ אשר נתן האל יתברך לאבותינו לאברהם יצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות, או לשממה, והוא אמרו להם "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם", ופרט אותה להם במצוה הזו כולה בגבוליה ומצריה כמו שאמר "וכואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר בשפלה וכנגב ובחוף הים וכו'" שלא יניחו ממנו מקום וכו' ולשון ספרי, וירשת וישבת בה, בזכות שתירש תשב, ואל תשתכש כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת שבעה עממים שנצטוו לאבדם החרם תחרימם, אין הדבר כן, שאנו נצטוינו להרוג עובדי כוכבים ההם כהלחם עמנו ואם רצו להשלים נשלים ונעזבם בתנאים ידועים, אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן עובדי כוכבים בדור מן הדורות וכו' וכן אחרי הכריתנו העמים ההם, אם רצו שבטינו לעזבם ולכבוש להם ארץ שנער או ארץ אשור וזולתם מן המקומות — אינם רשאים, שנצטוינו בכיבושה ובישיבתה. ומאמרם מלחמת יהושע לכבוש, תבין כי המצוה הזו היא הכיבוש וכו' ואומר אני כי המצוה שחכמים מפליגים בה והוא דירת ארץ ישראל, עד שאמרו כתובות ק": כל היוצא ממנה ודר בחו"ל יהא בעיניך כו' שנאמר "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה'", וזולת זה הפלגות הגדולות שאמרו בה, הכל הוא ממצות עשה, הוא שנצטוינו לרשת הארץ לשבת בה, אם כן היא מצות עשה לדורות, מתחייב כל אחד ממנו כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי: מעשה ברו' יהודה בן בתירה ורבי מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי ר' יהושע ורבי נתן שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטיה חזרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעוניהן וקרעו בגדיהן וקראו המקרא הזה "וירשת וישבת בה ושמרת לעשות", ואמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות עכ"ל. מבואר ברמב"ן שהמצוה של ישיבת ארץ ישראל מתחלקת לשנים לירש אותה ולשבת בה, הכוונה לרשת ע"י כיבוש כלומר שלא תחת שלטון זר וגם לשבת בה, לקבוע ישיבתך בה.

ולפי זה בזמן שהארץ תחת שלטון של בני ישראל, קיימנו כל פרטי המצוה גם ע"י כיבוש וגם ע"י ישיבה ממש, אבל בזמן שהארץ תחת שלטון זר ואנו יושבים בה, מקיימים רק חלק ממצוה זו וישבתה בה דרך ישיבה אבל לא

ע"י כבושה. ולפי זה בזמנינו שזכינו למדינה ושלטון עצמאי, אפשר לנו לקיים את המצוה במלואה לרשת את הארץ ע"י שלטון ישראל, ולשבת בה ע"י דירה קבועה בארץ.

ולפי זה מה שהבאנו לעיל מגדולי האחרונים שתייר שבא לבקר ולשוב בחזרה לגלות שאין בזה סרך של מצוה, זה רק בזמנם שרק קימו רק חלק מהמצוה כי לא היה לנו שלטון בארץ והיינו תחת עול זרים, ועל חלק זה של המצוה "וישבת" צריכים דירת קבע ולא לבקר ולשוב בחזרה לגלות. אבל בזמנינו שקימנו את המצוה במלואה ע"י תקומת מדינה ישראלית ושלטון עצמאי, וקימנו מה שנצטוונו לרשת את הארץ ע"י כבוש וישיבה, אף התיירים של בני ישראל שבאים לבקר בארץ מכל ארצות פזוריהם, ומכניסים רוח של השתתפות בקיומנו בארץ ע"י שמכניסים רווחים עצומים לקיום עמנו ולשמור על עצמאותנו ע"י תרומות לחזק את הצבא, וגם ע"י הכנסת מטבע זר בארצנו, פשוט יש להם חלק בכיבוש ארצנו לשמור על עצמאותנו, ובודאי יש להם חלק במצוה זו של כיבוש ארצנו וכירושת אבותינו, והם חלק מצבאות ישראל שמספיקים לחם ומזון לחיילנו, והם בכלל מצות "והורשתם את הארץ". וזה מה שמצאתי לפרש במצב זה.

שיטת הרמב"ם בזה

יש מהאחרונים וממפרשי הרמב"ם תפשו ששיטת הרמב"ם היא שאין מצוה בישיבת ארץ ישראל בזמן הזה הואיל ולא הכניס המצוה בכלל מנין המצוות, וע"י במגילת אסתר לס' המצוות.

ולי נראה לפרש דברי הרמב"ם באופן אחר לגמרי ויתברר שיטתו באופן נפלא. על פי החתם סופר בפרשת תצוה על מה דאיתא בתרגום אונקלוס בפרשת האזינו על הפסוק "עם נבל ולא חכם", עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו. והוא תמוה, ומפרש הגאון הנ"ל דהרי ידוע דקיים אברהם אבינו כל התורה אפילו עירוב תבשילין, במשנה סוף קידושין, והרשב"א בתשובותיו ח"א סימן צ"ד מסביר דמתחמתו הגדולה הבין והשיג כל התרי"ג מצות, כי יש להם סוד נעלם נוסף על טעמיהם המפורשים בתורה. ועל ידי זה מבואר דברי התרגום, דהנה אילו היה ישראל חכמים כמו אברהם אבינו ע"ה לא היו צריכים לקבלת התורה, כי היו ידועים ומבינים אותה מחכמתם כאברהם אבינו ע"ה, וזהו כוונת התרגום אונקלוס, עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו, יען שלא חכמו והתכוונו אותה מעצמם לכן הוצרכו לקבלתה. והנה אמרו חז"ל נדה דף ס"א: אמר ר' יוחנן מצוות בטילות לעתיד לבא. ונראה לי לפרש דהנה ידוע כאשר ירעב ויצמא אדם אין צריך מי שיצווה אותו שיאכל וישתה, כי טבעו מעורר אותו לכך, וכן בימות החורף להחם ובימות הקיץ להקר,

וכדומה כל צרכי האדם אשר המה כטבעם הטבע מעורר אותו ואין צריכים לצוות אותם על ככה, אבל מי שהוא חולה ואינו מרגיש מחמת חולשתו לא קור ולא חום ולא רעב ולא צמא אז צריכים לעורר אותו על ככה כדי להחיות את נפשו ולשמרו שלא תוסיף עליו רעת החולה וימות. כן הוא בחולאת הנפש אשר תרי"ג מצות המה לרמ"ח איבריו ושס"ה גידיו הרוחניים, מי שהוא קדוש וטהור מרגיש בנפשו הצטרכות להתעטף בציצית ולהניח תפילין ולאכול מצה בלילי פסח וכדומה, אבל אנחנו חולי נפש אין אנו מרגישים ההכרח לזה, לכן הוא ית"ש נתן לנו התורה וציוונו על ככה, אבל לעתיד לבא כאשר ימלא הארץ דעה את השם ובעולם התיקון ויתעלה גופו החומרי ויזדכך עד שיהיה כולו רוחניות כמו אליהו הנביא אשר באמת לא מת כי נתעלה גופו ברוחניות אז יהיה כמו קודם החטא, רק קדושה וטהרה בתכלית השלימות ואז ירגישו הכל ההכרח בתרי"ג מצות ואז יהיו המצות בטילות פירוש הציווי יהא בטל כי לא יקיימו אותן בתור ציווי רק מעצמם יעשו את מצות ה' עכ"ל.

מבואר בדבריו דמצוות צריכים רק במקום שבני אדם באופן טבעי לא מרגישים צורך בהם אבל במקום שבאופן טבעי הדבר נעשה לא צריכים ציווי על זה, כמו שאין מצוה שיאכל וישתה או שיושב בבית בזמן קור או חום, כי במקום שהטבע דורש זה לא צריכים ציווי ויותר מציווי הוא אם האדם מעורר בכח טבעי לעשות זה.

וכעין סברא זו מפרש המרכבת המשנה בהל' אבל פרק ב' הל' ו': וכפי הנראה מה שכתב רבנו במנין המצות עשה ל"ז דסוכר דמצות עשה דטומאת קרובים נוהג רק בכהנים אבל ישראל אינו מצווה לטמאות לקרוביו, והטעם דאנן קיי"ל כמ"ד לה יטמא חובה, וטעם דבשלמא כהן שמוזהר על הטומאה אלו התירה לו תורה טומאת קרובים היה חושש ונמנע מלטמאות אף על פי שלהתאבל מחויב, לזה הוכרחה התורה לצוות שיטמא לקרובים ושיש מצוה בזה, מה שאין כן שאר ישראל מסתמא יטמא מעצמו לקוברו ולא הוצרכה התורה לעשות מצוה עיי"ש בדבריו בזה. מבואר גם כן שבמקום שהטבע מחייב לקבור קרוביו ולא להניח אותם בלי קבורה ולבזותם לא צריכים מצוה על זה, רק בכהן שהוא מצווה בדרך כלל על טומאה צריכים מצוה מיוחדת שיטמא, בכדי שלא יתשל ולא יטמא לקרוביו מחמת שהתורה הזהירה אותו על טומאה.

מבואר מכל זה שיש ענינים שהטבע מחייב ודורש מהאדם ולא צריכים ציווי על זה שבודאי בן אדם יעשה זה בלי ציווי, ואולי זה יותר גדול מציווי, ואלו נקראים מצוות טבעיות שבודאי יעשה אדם זה. כן נמי בנדון דידן לענין מצות ישיבת ארץ ישראל. כי בשביל עם להתפתח ולחיות חיי חירות ולגדול על פי תכונותיו, צריך שטת וארץ לחיות חיים עצמאים, וכמו

שאין לאדם פרטי מצוה לכנות לו בית לגור כי בדרך הטבע יעשה זה כדי לשמור על קיומו, כן גם לא שייך ציווי לרכוש לו ארץ ולחיות חיי עם באחדות על פי הכשרון שלו וסגולותיו המיוחדות, שזהו עצם קיומו וכלי זה הוא התאבדות לדעת.

וכן בספר הכוזרי לרבי יהודה הלוי במאמר ב פרק י"א י"ב, הכוזרי שואל: אולם לא שמעתי כי יש לאנשי ארץ ישראל יתרון על שאר בני אדם? והשיב לו המחבר: כך גם הכרם שאתם אומרים כי הכרם מצליח בו, לולא היו נוטעים בו את הגפנים ועושים כל מלאכת עבודת הכרם הדרושה לגידולם לא עושה ענבים. והנה המעלה המיוחדת באה בראשונה לעם אשר הוא הסגולה והגרעין, ואחרי זה יש גם לארץ חלק כמעלה הזאת, וכן למעשים ולמצות התלויים בה, שהם מעין עבודת הכרם לכרם; אולם, שלא ככרם העושה ענבים גם במקום אחר, אין עם סגולה יכול להדבק בענין האלקי כי אם בארץ הזאת.

וכן שם במאמר ד' פרק י"ז: כי ארץ ישראל, על אורה, אדמתה ושמה, נתיחדה בסגולה המסייעה להשגת הנבואה, בהצטרף לסגולה זו התנאים, שהם מעין עבודת אדמה והכנתה להצלחת מין צמחים עיי"ש.

מבואר שעם ישראל, לגדול ולהתפתח לפי הכשרון האלקי הנמצא בו צריך מקום מסוגל והיינו אויר ארץ ישראל, כי ארץ ישראל לעם ישראל זה דומה מעין עבודת אדמה והכנתה להצלחת מין צמחים, ולפיכך ארץ ישראל מיוחדת להתפתחות העם ולהוציא לפועל את הסגולות החבויות בתוכה, ולא צריכים איפוא ציווי מן התורה על ישיבת ארץ ישראל, כי טבעו של העם וסגולותיו מחייב כזה.

ויתור על גבולות התורה בארץ ישראל

ברמב"ן בספר המצוות מצוה ד' שהבאתי לעיל כתוב: שנכלל במצות ישיבת ארץ ישראל לרשת את הארץ אשר נתן האל יתברך לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבנו ביד זולתינו מן האומות או לשממה וכו' ופרט אותה המצוה כולה בגבוליה ומצריה כו' ושלא יניחו ממנה מקום וכו' אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן עובדי כוכבים ברור מן הדורות וכו' ע"כ. מפורש בדברי רמב"ן שאסור לנו להשאיר ביד אומות העולם לכל גבולתינו שכתוב בתורה שנתן האל יתברך לאבותינו, ובודאי מי שמוותר על חלק מארצנו על פי הגבולין שקבעה התורה בפרשת מסעי עובר על איסור תורה ואין מעשיו מועילים, כי שום ממשלה אין לה כח לתור על חלק מארץ ישראל, כי זו מתנת אלקים לעם ישראל בכל הדורות ואי אפשר לתור. ולפיכך פלא הדבר מה שמסופר במלכים א' פרק ט' פסוק י"א: חירם מלך צד

נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי כרושים וכזהב לכל חפצו, אז יתן המלך שלמה לחירם עיר בארץ הגליל ע"כ. והדבר תמוה איך היה יכול שלמה המלך למסור עשרים עיר מגבולות ישראל לעם נכרי, וזה ויתור על גבולות ארץ ישראל נגד מצות התורה וירשת וישבת בה? וכרד"ק בפסוק י' כתב וז"ל: ובדברי הימים אומר כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו והושיב שם בני ישראל, וכן היה כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו, ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וזה עשו לחזק הברית ביניהם, וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה עכ"ל.

וגם בדברי הרד"ק עוד התמיה במקומה עומדת וכי מותר להחליף שטח שקבלנו בחו"ל, הרי הרמב"ן אומר מפורש שאסור לעזוב את ארץ ישראל ולבחור בשטח אחר בארץ שנער וזה נקרא ביטול מצות ישיבת ארץ ישראל שנצטרינו לכבוש אותה ולהושיב ישראל על אדמתה שלא תהיה שממה, עיי"ש בדבריו בספר המצות מצוה ד' שהבאתי לעיל.

ומצאתי באברבנאל על ספר מלכים שהוא התלבט בשאלה זו, וכתב בפרק ט' בשאלה הראשונה וז"ל: השאלה הראשונה מדוע נתן שלמה לחירם עשרים עיר בערי הגליל וכו' ואם אמרנו שנתנם לו עבור הכסף והזהב שנתן לו, הנה יקשה מאד איך היה מוכר שלמה עשרים עיר וממעט מלכותו ונותן ארץ ישראל לעממים אשר לא כדת בעבור זהב וכסף? ובתשובה על זה כתב בפסוק י"א, וז"ל: ולכן אחשוב אני ששלמה נתן לחירם בכל שנה ושנה כמו שנוכר למעלה חטים ושמן כמות רב למאכל ביתו, ואחר שכלה מלאכתו ראה לתת לחירם עירות מארץ הגליל, לא שישתעבדו העירות ההם לחירם ולא שיהיה אדון עליהם וישתעבדו בם ישראל הדריים בהם אל מלך צור, כי יהיה שלמה בזה עובר על מצוה התורה, אבל היה ענין המתנה שבאותן עירות יגבה בכל שנה ושנה החטים והשמן אשר היה נותן אליו, והיה אם כן הפירות לחירם ומשפטי הערים ואדנותם היה לשלמה, ולכן נתנם אליו בערי הגליל שהיא ארץ חיטה ושעורה ארץ זית ודבש, ואולי היה הענין שעבדי חירם יזרעו ויקצרו שמה ויהיו עובדי אותם הארצות, שיהיה פריים שוה יותר ויותר מאשר התגרב לתת לו ע"ש.

לפי פירוש אברבנאל נראה מפורש שלא מסר שום שטח מישראל לחירם כי זה אסור מן התורה אלא זכות לקבל פירות של כל שנה, וגם זה נראה דוחק וצ"ע בזה.

והנה הרלב"ג מלכים פרק י"א בנוגע להתועלת המגיעים מהפרקים כתב בתועלת שלשים וארבעה וז"ל: הוא להודיע שאין ראוי למלך להמעט ארץ ישראל אבל להרחיבה, וכאשר יבא ההכרח לתת ממנה ראוי שיתן מה שהוא יותר מעט התועלת, ולזה ספר שהעשרים עיר שנתן שלמה לחירם היו "ארץ כבול",

ואף על פי שכבר נתן לו חירם עיירות אחרות כמו שנוכר בדברי הימים עכ"ל. מבואר בדבריו דאם יש הכרח לתת חלקים מארץ ישראל שיתן מה שיותר מעט. אבל דבריו צ"ע, וכי איזה הכרח היה כאן הרי לא היתה סכנת האומה, שיצטרך לוותר על מצות התורה ולתת לעם נכרי שטחים מארץ ישראל, ואולי לחזק הכרית עם חירם היה דבר הנחשב צורך לקיום האומה. ויוצא חידוש מדבריו שבמקום שיש הכרח לקיום האומה יש לוותר על חלק מישראל.

והנה הרלב"ג אולי הולך לשיטתו בספר שופטים פרק ט' בסוף הפרק, שכתב שם התועלת המגיעות מזה הסיפור וכו' התועלת התשיעי: הוא להודיע שראוי שמי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה, ר"ל אם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה, ולזה תראה ששאל גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם, לפי שהיה קצת ספק באות הראשון שבא לשאול אות שני כמו שביארנו, עם שריכוי האותות תתחזק האמונה בנביא, כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה על מה שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו' ולזה גם כן נתן השם יתעלה לגדעון אות שלישי שכבר ינצח המלחמה והוא מספר החלום ואת שברו ששמע במחנה מדין עכ"ל.

מפורש בדבריו דבר חדש דאפילו מלחמת מצוה של כיבוש הארץ שהיתה אצל גדעון, אם לא יודע ויתברר שינצח אסור לו להתחיל במלחמה. והמנחת חינוך מצוה תכה חולק בזה וסובר שכל מלחמה זה מצוה של סכנה והתורה חייבה בזה אף הסכנה. ולפיכך כיון שגם מלכות שלמה היתה מוקפת מעמים עובדי ע"ז ותמיד היה מחפש לכרות בריתות עם עמים שסביבותיו, גם התחתן עם בנות מלכים ועם בת פרעה, ראה הכרח לקיים ברית נאמן עם חירם מלך צור שזה תקנת המדינה וקיומה ומה שאפשר לעשות ולמנוע סכנות צריכים לעשות, ואפילו למסור שטחים. ובכל זאת כל הענין צ"ע גדול.

הגבול בין ארץ ישראל ומצרים

בגבולות הארץ לצד דרום, שהובטח לנו בתורה בפרשת מסעי כתוב פרק ל"ד פסוק ה': "ונסב לכם הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה". ובתרגום יונתן בן עוזיאל וז"ל: ויקף תחומא מן קדם לנילוס מצרים וכו'. מפורש מדבריו שנחל מצרים הנזכר בתורה הוא נילוס והוא גבול מצרים וארץ ישראל, וכן שיטת רש"י כאן בפסוק ג', וברש"י ביהושע פרק י"ג מן השיחור אשר על פני מצרים, מפורש שם ברש"י נילוס. והטעם שהשיחור נקרא נילוס כתוב בספר "תבואות הארץ" פרק א', נחל מצרים, לפיכך נקרא שיחור על שם שיורד מהרי כוש שיושביה שחורים עיי"ש. אבל רב סעדיה גאון פירש שנחל מצרים הוא "ואדי אל-עריש" והוא עמק גדול המושך מדרום לצפון עד ים התיכון,

ובימות הגשמים ירד בעמק זה נחל, וסמוך לזה היה הכפר וסמוך לים היה הכפר אל עריש, והוא לדרום עזה כמהלך ג' ימים (בספר "תבואות הארץ"). ובפירושו הרב"ז על הרמב"ם פרק א' מהל' תרומות הל' ז' כתב וז"ל: וחודו של הר הוא גבול ארץ ישראל, ומשם מותחין תוט עד נחל מצרים הנקרא ואד אל עריש, ומי שאומר נחל מצרים הוא נילוס טועה הוא עכ"ל. וכן בספר כפתור ופרח של רבי אישתורי הפרחי מפורש שנחל מצרים הוא ואדי על עריש, והביא כן בשם ר' סעדיה גאון, ומסיק: ועוד היום מקובל אצל הכל, שמה שמפסיק בין ארץ כנען שקורין לו בלד אל שיאם, ובין ארץ מצרים הוא זה הנחל עכ"ל (פרק אחד עשר שם שמדבר על גבולי ארץ ישראל).

נמצא שלפי שיטת התרגום ורש"י יהיה גם סיני בשטח גבול ישראל, כי הגבול בין מצרים זה נילוס, ולפי ר' סעדיה גאון שייך סיני למצרים. ויש לעיין איך לפי שיטת התרגום יכולים לוותר על סיני שהוא מגבול ישראל. וצ"ע. אבל היות שגדולי הראשונים כמו בעל כפתור ופרח ורב סעדיה גאון תפסו נחל מצרים ואדי אל עריש והרב"ז אמר שמי שאומר נילוס טועה נקטינן כוותייהו.

עבר הירדן ורמת הגולן

לשבת ראובן וגד וחצי שבט מנשה נמסר בעבר הירדן המזרחי ארץ סיחון ועוג, והוא גלעד הגולן והבשן, ועיין מכות דף ט' ע"ב: שלש ערים הבדיל משה בעבר הירדן וכנגדן הבדיל יהושע בארץ כנען, וכו' חברון ביהודה כנגד בצר במדבר, שכס כהר אפרים כנגד במות בגלעד, קדש כהר נפתלי כנגד גולן בבשן ע"כ.

והנה אם עבר הירדן נכלל בגבולות ארץ ישראל, לכאורה נראה דעבר הירדן אינו מכלל ארץ ישראל, דגבול ארץ ישראל מזרח הירדן כדכתיב בקרא פרשה מסעי פרק ל"ד פסוק י"ב. ובירושלמי פרק ד' דחלה פליגי אמוראי אם ירדן עצמו הוא מארץ ישראל, משום דכתיב והירדן וגבול אותו מפאת קדמה עיי"ש וזו היא הארץ המיוחדת, וקדושת עבר הירדן דאשכחן בכל דוכתי שחייב בכל מצות התלויות בארץ, הוא מדין הוספה על ארץ ישראל, שכל מקום שכובש מלך או נביא מדעת רוב ישראל הוי כארץ ישראל וילפינן מ"כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה", בספרי סוף פרשה עקב. וברמב"ם ריש הל' תרומות. וכבר האריכו בזה הרבה בכרכי יוסף אור"ח סי' תפ"ט. ובתשב"ץ ח"ג סי' קצ"ח הוכיח דעבר הירדן נכלל בארץ ישראל ממש, והביא ראיה מהא דסנהדרין י"א דעל שלש ארצות מעברין את השנה, יהודה עבר הירדן והגליל, וברש"י מפרש שם משום דמביאין עומר מעבר הירדן משום הכי מעברין. אבל הר"ן בנדרים כ"ב, בהא דאמרינן ההוא שעתא לא עברין ירדנא כתב, דעבר הירדן לא נתקדש להבאת העומר ולמקצת קדושות ע"כ,

מוכח שסובר דאין עבר הירדן בכלל קדושת ארץ ישראל. ואחרונים הביאו ראיה מפורשת מתוספתא דעבר הירדן אינו ארץ ישראל ממש אלא מדין הוספה על ארץ ישראל, דאיתא בתוספתא פרק ו' דמנחות: נמצא אתה אומר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו כחלה ובעולה ובחדש כו' כשכבשו וחלקו נתחייבו כמעשרות עיי"ש, ובעולה ובחדש נתחייבו קודם שכבשו את כל ארץ ישראל רק תיכף כשעברו את הירדן דחשיב או ביאה לארץ ישראל, ולפי זה קודם שעברו את הירדן למה לא נתחייבו בכל הנך הרי היו בעבר הירדן ונכנסו לארץ ישראל והעברת הירדן מאי אהני. ובתורת כהנים פרשת קדושים אמרינן גבי עולה "כי תבואו", יכול משכאו לעבר הירדן ת"ל "את הארץ", הארץ המיוחדת, מוכח מזה דעבר הירדן אינו מארץ ישראל.

החילוק בהלכה יהיה אם יכולים לותר על שטחים בגולן, דאם עבר הירדן הוא מגבולות שהתורה נתנה לנו בתור ירושה מאבותינו אי אפשר לוותר על שום חלק, ואם זה מארצות שניתוספו על ארץ ישראל, אולי אפשר לוותר על זה כיון שאין זה מעצם הירושה שהובטחה לנו. ואולי יש להסתפק גם על השטחים שאינם מארץ ישראל גופא אלא שנחקדשו בקדושת ארץ ישראל על ידי כיבוש מ"כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם", כיון שחל על זה קדושת ארץ ישראל אי אפשר לבטל קדושתה ולמסור לאומות העולם, כיון שכבר חל על זה קדושת ארץ ישראל ונדבק לארץ ישראל גופא.

והנה הגאון ר' יוסף בר' בספרו בית הלוי חלק ב' סי' נ' מחדש בזה כמה דברים נפלאים, וגם הוא סובר שעבר הירדן יש לה דין ארצות הנכבשות ואינו מכלל ארץ ישראל ורק מדין הוספה על ארץ ישראל. וזה תוכן דבריו, והנה הרמב"ם פרק ב' מהל' בכורים כתב: ומביאין בכורים של דבריהם מערי סיתון ועוג מסוריה, ובכסף משנה מביא משם המהרי"ק שהקשה דלמה כתב דחייב רק מדרבנן והרי ערי סיתון חייבין במעשר מדאורייתא? ותירץ דבמסכת בכורים פרק א' משנה י' איתא ואלו מביאין בכורים וקוראין וכו' ומעבר הירדן, ר' יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינו ארץ זבת חלב ודבש, וס"ל להרמב"ם דגם ת"ק מודה לר' יוסי הגלילי דמן התורה פטורין מהאי טעמא ורק מדרבנן לחוד קמחייב ליה ת"ק, וריה"ג גם מדרבנן פטורו. ופוסק הרמב"ם כת"ק. והתירץ הזה דחוק טובא דודאי משמע דלת"ק מביא מן התורה. ולפיכך מחדש דעת הרמב"ם דבכורים אינו תלוי כלל בחיוב תרומות ומעשרות, ובביכורים יש דין מיוחד לגמרי. והנה בירושלמי בכורים על הך משנה פלוגתא דת"ק וריה"ג איתא וז"ל: תני אשר נתת לי ולא מה שנטלתי מעצמי, ופירש הפני משה דקאי על ר' יוסי הגלילי וחולק על המשנה דאמרה טעמא דריה"ג משום דאינו חלב ודבש, והברייתא אמרה דטעמא משום דנטלתי מעצמי ומשו"ה פטור עבר הירדן מבכורים, מאי בינהון? אמר ר' אבין חצי שבט מנשה בינהון?

פירוש, דהם לא בקשו חלקם ממשו רבנו כמו שבקשו בני גד ובני ראובן רק משה נתן להם, מ"ד אשר נתתי לי ולא שנטלתי מעצמי חצי שבט מנשה לא נטלו בעצמם, מ"ד ארץ זבת חלב ודבש אף על פי כן אינו זכת חלב ודבש, ע"כ הירושלמי.

ולפי פירוש זה בירושלמי מוכרח דת"ק דמחייב עבר הירדן בבכורים חולק על הני שתי דרשות של ריה"ג וסובר דלא בעינן חלב ודבש וגם לא דרש ולא שנטלתי מעצמי. אמנם פירושו של הפני משה דחוק טובא דנימא דשבט מנשה דלא בקשו ממשו יהיה חלוק דינו משבט ראובן וגד שכשביל שבקשו חלקם ממשו בערב הירדן ישתנה דין ארצם לענין בכורים, וגם עצם הדבר קשה דברייחא חולקת על המשנה בטעם פטור בכורים לריה"ג, ויש הבדל לפי הטעמים כחצי שבט מנשה, וכן בהרמב"ם בפירוש המשנה שם שכתב על דברי ת"ק וז"ל: ועבר הירדן אף על פי שאינו ארץ זבת חלב ודבש השי"ת נתן לנו, ואפשר לומר אשר נתת לי ע"כ. הרי מדבריו למדנו דגם ת"ק ס"ל אשר נתת ולא נטלתי מעצמי, רק דעבר הירדן מקרי אשר נתת דלא נלחמו, דהרמב"ם מפרש דהך דרשה אשר נתת ולא נטלתי מעצמי סתמא אמרה ולא אליבא דריה"ג, רק כ"ע ס"ל להך דרשה, ואם יכבשו ישראל עוד מדינה אחרת ויקדשנה בקדושת ארץ ישראל ע"י כיבוש רבים דלכ"ע שמיא כיבוש ונתחייב בתרומות ומעשרות מדאורייתא כארץ ישראל, מכל מקום בבכורים אינו חייב מהך דרשה דלא שנטלתי גם לת"ק דלא מצריך שיהיה זבת חלב ודבש. והא דקאמר בירושלמי מה ביניהון? פירוש, מאי איכא בין דרשה דריה"ג דממעט שאר מדינות מזבת חלב ודבש בין הך דרשה דלא נטלתי מעצמי, ומשני חצי שבט מנשה, פירוש עבר הירדן ולא דוקא נקט חצי שבט מנשה, והוא הדין לראובן וגד, דמ"ד ולא שנטלתי מעצמי — אלו לא נטלו מעצמן דעל פי הדיבור נלחמו, ולריה"ג פטור גם באלו — דאינו חלב ודבש, והוא ברור דהרמב"ם מפרש כן בירושלמי.

ולפי זה דמחייב ת"ק לעבר הירדן הוא רק דנלחמו על פי הדיבור הא בלאו הכי אפילו היה כיבוש רבים ונתקדשו בקדושת ארץ ישראל ממש לענין חיוב תרומות ומעשרות ושביעית מכל מקום פטור מבכורים, ולפי זה יוצא חידוש, דזה ניחא בזמן בית ראשון וגם בזמן בית שני למ"ד קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, ואם כן גם עתה נמשך בה החיוב בכורים מאותו זמן שקדשה משה רבנו ונלחם בה על פי הדיבור, אבל למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא וכשנחרב בית ראשון כטלה קדושת הארץ ואח"כ כשעלה עזרא נתקדשה שנית, נהי דקידש עזרא גם לעבר הירדן מכל מקום הרי השתא הם בכלל אשר נטלתי מעצמי, ואין לנו לחייב עתה בבכורים רק ארץ ישראל עצמו דהרי כתיב "מארצך", אבל מה שקדשו

עוד שאר מדינות חרץ לארץ ישראל אע"ג דחייבין מן התורה בתרומות ומעשרות מכל מקום מביכורים פטורין גם למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש, וצריכים לומר דת"ק דמחייב לעבר הירדן במשנה ביכורים, ס"ל דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא, אבל הרמב"ם הרי פסק דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא, משו"ה כתב דעבר הירדן פטור מן התורה, ורק מדרבנן פשיטא דחייב דלא גרע מסווייה דמבואר בסוף מסכת חלה דחייבת בביכורים, וזה בירור נכון בדברי הרמב"ם ע"כ תוכן דבריו.

יוצא מדבריו שני חידושים, דבר אחד, שכומן בית ראשון כיון שעבר הירדן היה ע"י כיבוש של משה רבנו על פי הדיבור, אף שעבר הירדן לא נכלל בגבולי ארץ ישראל אבל לענין בכורים אינו נחשב אשר נטלתי מעצמי, ועוד דבר שאין אצלו ספק דעבר הירדן לא נכלל בגבולי ארץ ישראל, ולפיכך בזמן עזרא שהוא קידש את עבר הירדן זה נכלל בכלל אשר נטלתי מעצמי, כיון שאין זה מגבולי התורה, ורק דין של ארצות הנכבשות יש לו ואין עליהם חיוב בכורים מן התורה בזמן בית שני.

ובדבריו תירצתי את דברי הר"ן דסתרי אהודי, ובספר טהרת הקודש העיר על זה. דבנדרים דף כ"ב ע"א; ההיא שעתא לא עברינן ירדנא, כתב הר"ן הירדן לא נתקדש להבאת העומר ולמקצת קדושות ע"כ. ובחידושי הר"ן לר"ה דף י"ג ע"ב מהיכן הקריבו; ואם תאמר מעבר הירדן מחלק בני גד ובני ראובן שנטלו בראש, יש לומר שעומר מצותו להביא מיהודה ואינו נראה לומר שעומר הראשון היה שלא כמצותו עכ"ל. מפורש כאן בדבריו דגם עבר הירדן נתקדש להבאת העומר דלא כר"ן בנדרים.

אבל לפי דברי ה"בית הלוי" נחא, דגמ' ר"ה בזמן כיבוש יהושע שנתקדש עבר הירדן בקדושת ארץ ישראל ממש ולא נטלו מעצמם דהכיבוש ע"י משה רבנו היה על פי הדיבור ויכולים להביא עומר מהם, אבל בגמ' נדרים מיירי שם, דתמה ר' יוחנן מכדי ונתן ה' לך לב רגו, בבבל הוא דכתיב ואיך קרה מקרה שאחז שחט השני, ועל זה אמר לו ההיא שעתא לא עברינן ירדנא, וזה קרה בזמן ר' יוחנן אחרי חורבן בית שני והקדושה היתה רק ע"י עזרא וחל על עבר הירדן דין ארצות הנכבשות ולא נתקדש לא לענין בכורים ולא לענין הבאת העומר.

מבואר מכל זה שעבר הירדן יש לו רק דין ארצות הנכבשות, ובקדושה של עזרא כמבואר בבית הלוי, ואין עליהם דין ארץ ישראל רק דין הוספה, כיון שאין זה מגבולות הכתוב בתורה בפרשת מסעי, ולפיכך חוזר הענין מה שחקרנו לעיל אם שטחים כאלה שנתוספו לנו ע"י כיבוש אם יש עליהן דין ארץ ישראל לכמה דברים, אם יש לעם ישראל לפי הצורך לבטל כיבוש זה וגם לותר על השטחים לצורך שלום, על פי השכל הישר נראה שיכולים, ומפני זה בנוגע

לרמת הגולן יש מקום שלצורך שלום אפשר לותר על פי דין תורה. והנה יש להעיר בזה כיון דלפי שיטת הבית הלוי ועוד הסוכרים דעבר הירדן יש עליהם דין ארצות הנכבשות, הרי ע"י עזרא לא היה כיבוש כל ישראל וכל התנאים דבעינן לדין כיבוש ארצות שיחול עליהם דין כיבוש רבים, רק מטעם חזקה כמו שמבאר הרמב"ם בפרק ו' מהל' בית הבחירה, וכירושלמי פרק ו' דשביעית: אשר ירשו אבותיך וירשת וכו' מה אני מקיים והטיבך והרבך מאבותך, ירושה ראשונה לא היתה עליהם עול מלכות, בראשונה לא נתחייב עד אחר י"ד שנים שכבשוה וחלקוה ובשניה נתחייבו מיד, אבותיכם לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב, ע"כ. אם כן לפי הירושלמי היה חידוש מיוחד בקדושה שניה שאפילו היה עול מלכות ואפילו היה על ידי יחידים ולא ע"י ביאת כולכם, בכל זאת נתחייבו, מהלימוד דוהטיבך מאבותיך, וזה רק בגבולות הארץ שנאמר בתורה אבל להוסיף על ארץ ישראל, כאן צריכים התנאים המפורשים כיבוש ע"י מלך או נביא מדעת רוב ישראל.

וב"קרת ספר" פרק א' מתרומות כתב וז"ל: ונראה לי דבעינן מלך או נביא ורוב ישראל אפילו לכיבוש ארץ ישראל היינו בכיבוש ראשון אבל בכיבוש שני כיון שכבר קדשה ארץ ישראל אע"פ שבטלה כשגלו לא הוצרכו רוב ישראל אלא עזרא וסיעתו קדשוה עכ"ל. ואם עבר הירדן לא מגבולות הארץ אלא דין ארצות הנכבשות, הקדושה של עזרה מטילה עליהם דין כיבוש יחיד ולא חל קדושתם כמו קדושת ארצות הנכבשות דבעינן רוב ישראל ומלך ונביא, והחידוש שמחדש ה"קרת ספר" זה רק לארץ ישראל גופא ולא להוסיף על ארץ ישראל.

וברמב"ם פרק ד' מהל' שמיטה ויובל הל' כ"ח: עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהן, וספיחי סוריה ועבר הירדן מותרין באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו. ובהשגת הראב"ד: אמר אברהם, עבר הירדן מה היה צריך להביא מק"ו הרי לא החזיקו עולי בבל וכן סוריי עכ"ל. ובכסף משנה: ויש לומר דאין אנו יודעין אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריה שהיו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר כדאיתא בקדושין פרק האומר עכ"ל. ובמשנה למלך בהל' כ"ו תמה על הכסף משנה, הרי הרמב"ם כתב ששביעית נוהגת בעבר הירדן מדבריהם וכן סוריה, היה לו לאמר שבארצות שכבשו עולי בבל נוהגת שביעית מן התורה. והכסף משנה בפרק ד' משמיטה ויובל כתב דלשיטת הרמב"ם שביעית בזמן הזה מן התורה דלא כעינן כולכם ולא כל יושביה עליה לענין שביעית ע"ש. אבל לפי דבריו כיון דעבר הירדן הוא מארצות הנכבשות בבית שני אף שכבשו חלק מהם על ידי מלכים תקיפים, מכל מקום כיון שלא

היה רוב ישראל כי עם ישראל הרוב גר בהרבה מקומות חוץ מארץ ישראל ולא היה רוב העם בארץ, לא חל על עבר הירדן קדושת ארץ ישראל דהוה רק ככיבוש יחיד, ולפיכך כתב הרמב"ם ששביעית נוהגת בעבר הירדן מדבריהם ודוק.

והנה הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם הל' תרומות פרק א' הל' ג' הארצות שכיבש דוד וז"ל: ומשמע מהכא שאם נכבשה כל ארץ ישראל ואח"כ הלך מלך ישראל על פי בית דין וכבש המקומות אע"פ שאינו מהארץ שנתנה לאברהם אבינו יש להם קדושה כשאר ארץ ישראל, ולבי מהסס בה דדילמא דוקא לענין שנהג בה תרומות ומעשרות מן התורה אבל לענין קדושת ארץ ישראל ממש לא וצ"ע עכ"ל.

ובדאי לענין שביעית אפילו ארצות הנכבשות יש להם דין ארץ ישראל לענין שביעית, כמבואר בגיטין דף ח' ע"ב: סוריה חייבת במעשר ובשביעית כארץ ישראל קסבר כיבוש יחיד שמיה כיבוש. מפורש אף דהוה רק כארצות הנכבשות, בכל זאת חייב בשביעית מן התורה, אבל ככיבוש עולי ככל עבר הירדן, כיון שלא היה מדעת רוב ישראל הוה רק כיבוש יחיד דאנן פסקינן כיבוש יחיד לא שמיה כיבוש ודוק בזה.

אם כבשו עולי כבל את עבר הירדן

אם כבשו עבר הירדן עולי כבל, יש בזה שיטות ראשונים הרבה, רש"י סובר ביבמות דף ט"ז ע"א שעבר הירדן שכבש משה מסיחון, בבית שני בטלה קדושתו, נראה שסובר שלא כבשו עולי כבל, וכתוס' שם תמהו על רש"י ממשנה והוא בפסחים נ"ב: ג' ארצות לכיעור, יהודה עבר הירדן וגליל. ועבר הירדן היה ארץ סיחון ועוג, זה קדשו עולי כבל, אבל עמון ומואב שלא כבש סיחון מעולם לא קדשה אפילו עולי מצרים, עיי"ש.

ובמסכת ידים פרק ד' משנה ג': עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, פירש הר"ש דארץ ישראל היא שאפילו תמצא לומר שלא כבשום עולי כבל ע"כ שביעית נוהגת בה, כדתנן בפרק מקום שנהגו: ג' ארצות לכיעור וכו' ועבר הירדן הוא ארץ סיחון ועוג, אלא בשאר ארץ עמון ומואב שלא טיהרו בסיחון ולא נכבשו מעולם מיירי. יש לנו איפוא מחלוקת בראשונים, אם עבר הירדן כבשו עולי כבל.

והנה על עצם מחלוקת הראשונים אם עבר הירדן כבשו עולי כבל, תמהו האחרונים, דהרי מפורש בירושלמי ריש פרק ו' משביעית שמנו שם עיירות ומקומות בתחומי עולי כבל — מונים שם: חשבון ויבוק ונחל זרד, ויגר שהדותא, שהן כנודע בעבר הירדן, וכן בפרק ט' הל' ב' מונה שם בירושלמי מעבר הירדן "הרי מוכוור" ו"גדור" וכיוצא בהן ובשפלה "חשבון" ועריה

"דיבון" וכו' ובעמק "בית הרים" "ובית נמרה" ויתר מלכות סיחון וכן בתוספתא דשביעית פרק ד' הל' ה' מנו מקומות רבים שבעבר הירדן, גם בספרי סוף עקב מנו מקצת עירות שמעבר הירדן. מכל אלו אנו רואין מפורש שגם עבר הירדן מכבוש ומתחומי עולי בבל.

ובנוגע לבתי ערי חומה תלמוד ערוך בסוף ערכין ל"ב ע"ב: ר' ישמעאל בר' יוסי וכו' אלו בלבד היו והלא ששים עיר כל חבל ארגוב כו' אלא שמצאו אלו ומנאום וכו' ע"כ. והם חמהו על הראב"ד שאמר שאינו מכיבוש עולי בבל, וגם על הרמב"ם שהוריד ערכם שסבר שחייבים בשביעית מדרבנן אף שסבר כבשו עולי בבל.

ולפי דברינו אין כאן סתירה, דהראב"ד וכל אלה שסוברים לא כבשו עולי בבל, רצונם לומר שהכיבוש שלהם לא מועיל לקדש אותם הואיל שלא היה הכיבוש על ידי רוב ישראל, והם נחשבים מארצות שהוסיפו על ישראל לגבולותיה הכתובים הלכך אי אפשר לחול עליהם דין קדושת ארץ ישראל, כמו שהסברתי דרך בארץ ישראל לגבולותיה הכתובים בתורה חידשה התורה מוהטיבך מאבותיך שחל הקידוש אף שהיה עליהם עול מלכות ולא על ידי רוב ישראל, אבל ארצות הנכבשות צריכים לכל התנאים.

שלא לשנות מערי הלויים וערי ישראל

כתב הרמב"ם פרק י"ג מהל' שמיטה ויובל הל' ד': אין עושים בערי לויים עיר מגרש ולא מגרש עיר ולא מגרש שדה ולא שדה מגרש שנאמר "ושדה עריהם לא ימכר" ומפי השמועה למדו שדה שנאמר לא ימכר לא ישונה, אלא השדה והמגרש והעיר כל אחד משלשתן כמות שהוא לעולם, וכן בשאר ערי ישראל עכ"ל. המקור משנה בערכין דף ל"ג ע"ב: אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה ולא מגרש עיר ולא עיר מגרש, אמר ר' אלעזר כמה דברים אמורים בערי לויים אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש שדה, מגרש עיר ולא עיר מגרש שלא יחריבו ערי ישראל ע"כ. וברש"י אין עושין שדה מגרש, משום ישוב ארץ ישראל והיינו תורכן שממעט את הזריעה, ולא מגרש שדה, שמחריב את נוי העיר. מגרש אין עושין עיר, שיעשו בתים, שאין עיר נאה בלא מגרש וכל שכן שאין עושין עיר מגרש שאין מחריבין ישוב העיר ע"כ. והרמב"ם פוסק כת"ק דגם בערי ישראל נאמר הלכה זו דאין משנין מגרש שדה ושדה מגרש.

והנה במנחת חינוך מצוה שמ"ב כתב: והנראה שם בגמ' ערכין ל"ג דבערי הלויים הוא לאו מפורש בתורה דאמר קרא "ושדה מגרש עריהם לא ימכר" (ויקרא כ"ד ל"ד) ודרשינן בגמ' שם לא ימכר לא ישונה, אבל בערי ישראל לרעת ת"ק אינו לאו, כי לא מצינו בזה לאו בתורה רק הוא מדרבנן משום תורכן ארץ

ישראל או מפני נוי, וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל ובעל החינוך, דכתבו ערי הלויים והביאו בזה הפסוק דאסור בלאו, ונכתב רק בערי הלויים, ובערי ישראל רק איסור יש כי אינו מכואר לאו בתורה. והנה בערי ישראל אינו יודע השיעור איזהו מגרש איזה שדה, דגבי ערי הלויים נתנה התורה שיעור אלף אמה ובערי ישראל לא נחבאר לי השיעור, וצריכים לומר כמו בירושת הארץ אסור לשנות לעולם וזה אין סברא כל כך וצ"ע, ומהש"ס ב"ב פרק ב' נראה דהשיעור הוא קצוב. וכן מוכח לכאורה מספר המצוות להרמב"ם שבל"ת רכ"ח מביא הלאו ז"ל: הזהירנו משנות מגרשי הלויים והוא אמרו "ושדה מגרש עריהם", ואתה יודע לשון התורה שתתן ללויים ערים ומגרשים, כלומר אלף אמה מגרש ואלפים אמה מהם חוץ לשדות וכרמים, כמו שהתבאר בסוטה כ"ז ע"ב, ובאה האזהרה ללויים שלא לשנות אלא הגדרים, שלא ישיבו העיר מגרש ולא מגרש עיר, ולא השדה מגרש ולא מגרש שדה, והוא אמרו "לא ימכר" ובאה הקבלה שענינו לא ישונה עכ"ל. ולא הזכיר כלל בספר המצוות שגם בערי ישראל יש איסור שלא ישנה, מוכח שאין אפילו איסור מן התורה על ערי ישראל רק מדרבנן כמו שהסכים המנחת חינוך בזה.

והנה התתם סופר ב"כ דף כ"ד אחרי שהוא מסביר שם דברי הר"י מיגש המוכח בשיטה מקובצת מסיק דלרבנן מדאורייתא אין משנים בערי ישראל כמו בערי לויים עיי"ש, ועוד נאריך בדבריו לקמן לתרץ דברי הרמב"ם ורש"י בזה. הנה המשנה למלך פרק י"ג מהל' שמיטה ויובל הל' ה' מביא שיטת רש"י שבועות דף ט"ז ע"א על מה דאמרינן בגמ': אלא כל שתעלה בידך מסורת מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון כל מצות אלו נוהגות בה מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, ומפרש רש"י כל המצות האלו: מצות בתי ערי חומה ושילוח מצורעים ושאין עושים מגרשיהם שדה עכ"ל. ולכאורה נראה דס"ל לרש"י שדין זה דאין עושין מגרש שדה אינו אלא במקף חומה ולא ידעתי מנין לו זה ועוד תמה מגמ' מפורשת בשני מקומות נגד רש"י, דהנה הגמ' בכ"ב פרק לא יחפור דף כ"ד ע"ב על המשנה דמרחיקין את האילן מן העיר כ"ה אמה פריך הגמ': מאי טעמא? אמר עולא משום נוי העיר, ותיפוק ליה דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה? מפרש רש"י ומגרש אלף אמה וכל אלף אמה אסור לעשותו שדה, ומתרצת הגמ' לא צריכא לר"א דאמר עושין שדה מגרש ומגרש שדה, דדוקא בערי לויים אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה ולא בערי ישראל כמכואר במשנה ערכין, הכא משום נוי העיר לא עבדינן, לרבנן נמי דאמרי אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה ה"מ זרעים אבל אילנות עבדינן והכא משום נוי העיר לא. ע"כ לשון הגמ'. ולשיטת רש"י מה תמה הגמ' הא מה דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה בערי ישראל זה דוקא בבתי ערי חומה, אימא דמתניתן איירי כאן בשאר ערי ישראל?

וכי תימא גם לשיטת הרמב"ם קשה דאימא דמתניתין מיירי בחו"ל, והדין דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה הוא בארץ ישראל דוקא? הא ליתא דודאי מתניתין לא איירי כי אם בארץ ישראל, דהא הטעם דמרחיקין האילן מן העיר כ"ה אמה הוא משום נויי העיר וזה הדין הוא רק בארץ ישראל ולא בחו"ל, לפיכך שואלת הגמ' שפיר תיפוק ליה דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה. אבל לרש"י תמוה הסוגיא הזאת, וכן קשה על שיטת רש"י מסוגיא מפורשת מכות דף י"ב ע"א: אמר אביי כאן לקלוט כאן לדור, לדור תיפוק לא דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה לא מגרש עיר ולא עיר מגרש? אמר רב אשי לא נצרכה אלא למחילות ע"כ, ולפי דברי רש"י דאין משנין משדה למגרש וממגרש לשדה זה דוקא בערי חומה ולא מגרש עיר, למה נדחקה הגמ' לומר דדר חרץ לעיר מקלט בתחום במחילות, למה לא אומרת הגמ' שמיידי כאן בעיר מקלט שלא מוקפת חומה, וחוץ מזה הרי גמ' מפורשת בערכין דף ל"ג ע"ב: אלא בתי ערי חומה מי אית להו ללוים והתניא ערים הללו אין עושין אותן לא כפרים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עירות בינוניות וכו' ע"כ, הרי מפורש דערי מקלט לא יכול להיות בתי ערי חומה, ועיין גבורות ארי מכות דף י' שמסביר את זה, כיון דערי חומה הם מחנה ישראל ומצורע משולח משם, ושמא יצטרע מי שגולה לערי מקלט ולא יוכלו לשלח אותו משם דכתיב ויושב שם לעולם עיי"ש.

ונראה לומר ולפרש רש"י בדבר חדש מאד. זה ברור עיר מערי ישראל שנחרבה מאיזה סבה שלא יהיה, יכול לבנות על מגרש עיר ועל מקום עיר לעשות מגרש, כי כל זמן שהעיר קיימת יש הלכות מיוחדות שלא לשנות את העיר כמות שהיא, אבל לאחר שאין העיר קיימת נתבטלו כל הלכות ששייכות לעיר הזאת ויכול לבנות אותה כראות עיניו, זה דוקא בכל ערי ישראל, אבל בבתי ערי חומה שונה הדבר לגמרי, דהרי בכמה מקומות בש"ס בשבועות ט"ז, במגילה ג', ובערכין ל"ב, דתניא ר"א בר יוסי אומר: אשר לוא חומה (ויקרא כ"ה) אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן. ואפילו נחרבה העיר של בתי ערי חומה בכל זאת בקדושתה קיימה לכל הענינים שיש בבתי ערי חומה, כי קדושת מחנה ישראל נשארת תמיד ויש על מקום הזה דין עיר ממש כמו שלא נחרבה. ועל זה מתכוון רש"י לומר שכל מצות האלו נוהגות בה לענין שאין עושים מגרשיהם שדה, ולא נתבטלה ממנה אף פעם שם עיר אפילו אחר חורבנה מצד קדושת המקום שנחקדשה בתור מחנה ישראל, ואי אפשר לשנות את צורתה לעשות ממגרש שדה ומשדה מגרש, ומעיר מגרש וממגרש עיר, אבל בודאי רש"י מודה דבשאר ערי ישראל יש דין דאין עושין מגרש שדה ולא שדה עיר, אבל זה דוקא בזמן שהעיר קיימת אבל אחר שנחרבה נתבטלו כל הדינים השייכים לעיר הזה ויכול לבנות איך שהוא רוצה, לא כן בבתי ערי חומה שתמיד יש עליה דין עיר

אפילו נחרבה מצד קדושתה מגזירת הכתוב ולוא חומה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, וממילא נסתלקו כל הקושיות של המשנה למלך וזה ברור מאד.

וכעין סברא זו ראיתי בספר תורת חסד להגאון מלובלין סי' ל"ח שכתב לתרץ דברי רש"י מגילה דף י', בהא דאמרינן שם דכל שתעלה לך בידך מסורת מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון כל המצות הללו נוהגות בה מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדושה לעתיד לבא. ופירש רש"י: כל המצות הללו הנוהגות בערי חומה שילוח מצורע וקריאת מגילה בט"ו כו' ע"כ. ובטורי אבן מגילה דף ג' מדייק מרש"י דמוכח מדבריו דלמ"ד דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא אין קורין בה בט"ו אף על פי שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון וכל שכן בעירות שבחור"ל דאין לקרות בט"ו לכ"ע, וכדעת הפוסקים המוכח בר"ן והרמב"ן ריש מגילה האומרים דעיירות המוקפות חומה מימות יהושע בן נון דקורין בט"ו היינו דוקא בעיירות שבארץ ישראל אבל בעיירות חור"ל אפילו מוקפות חומה מימות יהושע בן נון קורין ב"ד, דמה ענין יהושע בחור"ל. והקשה בטורי אבן דדברי רש"י סותרין אהדדי, דבגמ' מגילה דף ב' ע"ב פריך הגמ' אלא שושן דעבדי כמאן לא כפרזים ולא כמוקפים? ופירש רש"י: דהא בשושן לא ידעינן שהוקפו מימות יהושע בן נון, מכואר בהדיא דאי ידעינן שהוקפו מימות יהושע בן נון שפיר קרינן בט"ו אף על פי שהיא חור"ל. ועוד הקשה שם בטורי אבן דמאי קושיא, והא רכי גופא ס"ל דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא כדאיחא בחולין בפ"ק דף ז' ע"א גבי הא דהתיר רבי בית שאן, ואף דרבי ס"ל דקדושה שנייה לא בטלה מדהתיר בית שאן לבד מכלל דשאר עיירות שבארץ ישראל בקדושתן קיימא לענין מצוות, וכדפירש רש"י בחולין שם, מכל מקום מאי פריך הגמ' במגילה שם בפשיטות על רבי ומגילה להגמ' דטבריה התקדשה שנייה עיי"ש בדבריו.

ותירץ הגאון הנ"ל דכאמת ס"ל לרש"י דבחור"ל נמי כל עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון קורין מגילה בט"ו כל שמוקפת עדיין חומה, אבל לא בעיר שחרבה חומתה, וכך בארץ ישראל מאחר שמקודם היתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון דינה כמוקפת חומה לקרות בט"ו, משום דגם לענין בתי עיר חומה דינה כמוקפת חומה, כדדריש ר' יוסי מקרא דאשר לוא חומה ואע"פ שאין לו עכשיו והיתה לו קודם לכן דקדושה קמייתא לא בטלה, ודוקא בארץ ישראל דקידשה לעתיד לבא, ואף עיירות המוקפין חומה נתקדשו שיהיו נידונין כמוקפין אף לאחר חורבנן, מה שאין כן בחור"ל על עיר שעכשיו אינה מוקפת חומה אף שמקודם היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון מכל מקום בתר השתא אזלינן ונידונית כפרזים לקרות ב"ד, כיון דלא שייך לומר קדשה לעתיד לבא בחור"ל, ובזה מיושב דאין כאן סתירה ברש"י וגם מיושבת קושית

הטורי אבן ע"כ דברי התורת חסד. והכוונה של הגאון בזה, דיש הבדל בין מוקפות חומה בארץ ומוקפות חומה בחו"ל, ובארץ ישראל שחל עליה דין קדושת ערי חומה לענין מחנה ישראל ושאר הדברים, אפילו נחרבה החומה בכל זאת שם עיר של ערי חומה עליה מקרא דלוא חומה אף שאין עכשיו והיתה קודם לכן, וזה מטעם קדושת ערי חומה שלא נתבטלה שם עיר מניה אפילו אחר חורבנה ועל זה אמר רש"י דנתקדשה לענין קריאת המגילה, לא כן במוקפת חומה מימות יהושע בן נון בחו"ל דאין עליה דין קדושת ערי חומה, רק המציאות שהיא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון קורין את המגילה בט"ו, אבל כשחרבה החומה נתבטל ממנה דין ערי חומה ואין קורין אלא בי"ד כפרזים.

וזה כסברא שלנו לענין אין עושין שדה מגרש ולא שדה עיר, שלא נתבטל דין ערי חומה ויש עליה דין עיר מחמת קדושתה אפילו נחרבה.

המחלוקת של הרמב"ן והרמ"ה בנוי העיר בחו"ל

הנה מה שהוציא המשנה למלך פרק י"ג משמיטה ויובל הל' ה' מדברי הרמב"ם דאין עושין מגרש עיר ולא עיר מגרש ולא שדה מגרש כערי ישראל זה רק בארץ ישראל, ועל זה הקשה מגמ' ב"ב דף כ"ד עלה דמתניתין דמרחיקין האילן מן העיר כ"ה אמה, ופריך בגמ' תיפוק ליה דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה? ולהרמב"ם קשה דאימא דמתניתין איירי בחו"ל, הא ליתא דודאי מתניתין מיירי רק בארץ ישראל דהא משום נויי העיר הוא טעמא דמתניתין ובחו"ל בעריהם אין שום דין של נויי העיר.

וכן באמת שיטת הרמב"ן בסוגיא בכ"ב שם וז"ל: ותיפוק ליה דאין עושין לא שדה מגרש ולא מגרש שדה, לאו אעולא מקשה, אלא אמתניתין נמי קשיא ליה, והוה ליה למימר דאפילו אלף אמה ירחיק, אלא אורחא דתלמודא לומר ותיפוק ליה, כלומר אפילו אותן אמות שאמרה משנתנו שמרחיק משמע שלא היה לו להרחיק אלא משום נויי העיר ואמאי תיפוק ליה דאפילו אלף אמה צריך להרחיק. ותמהני ולימא ליה התם בארץ ישראל, אבל ערי ישראל שבחו"ל עושין מגרש שדה והכא משום נויי העיר לא עבדינן, לפיכך אני אומר שכך פירשוהו דמעיקרא קס"ד משום היזק הוא ואפילו בחו"ל וכיון שאמר עולא דמשום נויי העיר הוא פשיטא ליה שאין תקנה זו אלא בארץ ישראל אבל בחו"ל אין מן הדין שיעכב ולא תקנו בה כלום, הלואי שתנוול בפני ישוביה, וכיון שכן תיפוק ליה משום שאין עושין מגרש שדה, ואעולא מקשין ולא אגופה דמתניתין, וכן כתב רש"י ז"ל הטעם שאין תפארת ארץ ישראל, ש"מ לא אמרו דבר זה אלא בארץ ישראל עכ"ל.

מפורש בדבריו דנויי העיר הוא רק בארץ ישראל ולא בערי ישראל שבחוץ

אבל ביד רמה על כ"ב דף כ"ד חולק על הרמב"ן בזה וז"ל: הרי אמרו מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה, מ"ט? אמר עולא משום נויי העיר, ותיפוק ליה דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה, ואלף אמה הסמוכה לעיר מגרש הן ואין עושין אותן שדה, וממילא שמעת דאין אדם רשאי ליטע בהן כלום ולא לזרען וכו' ושמעין מהא דאפילו בחוץ לארץ נמי הכי דיניי, דאי ס"ד דוקא בארץ ישראל אבל בחוץ לארץ לא, מאי דוחקא לאוקמה מימרא דעולא נמי אליבא דר' אלעזר לחודיה לוקמה בחו"ל ודברי הכל, ולימא הכי: הגי מילי בארץ ישראל אבל בתו"ל עושין והכא משום נויי העיר לא! אלא מדאיצטריך לאוקמה אליבא דר' אלעזר ש"מ בין ארץ ישראל בין חו"ל חד דינא הוא דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה וכו' עכ"ל.

מפורש בדברי הרמ"ה דבין נויי העיר ובין אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה זה בין בארץ ישראל ובין בחו"ל.

והנה הרמב"ם בהל' שכנים פרק י' הל' א' סתם וכתב מרחיקין את האילן מן העיר כ"ה אמה, וכנראה מפשטות דבריו דגם בחו"ל נוהג זה, וכמגיד משנה כתב שהרחקה זו אינה אלא בארץ ישראל לפי שאין אנו חוששין לנויי העיר ואפילו רובא ישראל אלא בארץ ישראל, ובלחם משנה הסכים להמגיד משנה דהדין עמו דאל"כ מאי הקשו בגמ' ותיפוק לו דאין עושין שדה מגרש וכו' הא התם לא הוי אלא בארץ ישראל כדאמרינן בסוף ערכין עיי"ש. ולא ראה את הרמ"ה שמפרש פירוש אחר בסוגית הגמ'. ונראה שהרמב"ם הולך בשיטת הרמ"ה כיון שסתם הלכה זו דמרחיקין האילן מהעיר כ"ה אמה.

ובמרכבת המשנה פרק י"ג משמיטה ויובל מביא ירושלמי פרק לא יחפור, וגרסינן: מרחיקין את האילן מן העיר כ"ה אמה, משום שעומד ומאפיל או משום שניאו רע (פירוש משום נוי העיר), מה מפקא מביניהון? היה עומד בתוך שלו, אין תאמר משום עומד ומאפיל מותר בתוך שלו, ואין תימר משום שניאו רע אפילו בתוך שלו אסור. ובהכי מיושב מה שנתקשה המ"מ והלחם משנה פרק י' מהל' שכנים הל' א', דשפיר סתם רבנו דין הרחקת אילן דודאי נוהג אפילו בחו"ל לטעמא שעומד ומאפיל, ותו דבהכרח אפילו למ"ד שניאו רע ודאי דין זה נוהג אף בחו"ל, מדקאמר הירושלמי נפקא מיניה בעומד בתוך שלו דמשום מאפיל ליכא ומשום שניאו רע איכא, דהוי ליה למימר ג"מ איפכא בחוץ לארץ דמשום מאפיל איכא ומשום שניאו רע ליכא, אלא דאף בחו"ל יכולים בני העיר למחות משום נוי העיר, אלא דבארץ ישראל אפילו דר יחידי או שנתנו לו בני העיר רשות אסור, ובחוץ לארץ באופן כזה מותר, ולפי זה יהיה הירושלמי סתירה לדברי הרמב"ן הסובר דאין בחו"ל דין נויי העיר, דהירושלמי לא אמר ג"מ בין מאפיל ובין שניאו רע וצ"ע בזה.

הוספה על המקדש ועל ירושלים.

והנה המנחת חינוך במצוה שמ"ב העיר: כיון דאנו מצווין שלא לשנות ולעשות ממגרש עיר ומעיר מגרש ולא משדה עיר, איך למדנו שמוסיפין על ירושלים במשנה ריש פרק ב' דשבועות וכן פסק הרמב"ם פרק ו' מבית הבחירה דמוסיפין על העיר ועל העזרות והא אין עושין מגרש עיר ולא עיר מגרש?

ויש לומר בזה כיון דאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי מלך ועל פי נביא וכאורים ותומים ועל פי סנהדרין של ע"א, ומקדשין העיר בשתי תודות, ועל פי נביא נאכלת ועל פי נביא נשרפת כמבואר במשנה ובסוגיא דשבועות שם, ועל נביא יש כח לעקור דבר מן התורה כאלהו בהר הכרמל אבל דוקא כהוראת שעה, ועל מקום שהם מוסיפין זה הוראת שעה. אף שהמקום הזה נשאר בקדושת ירושלים לתמיד, ככל זאת אפשר כיון שאם בית דין הגדול עם הנביא רוצים לבטל ההוספה שהוסיפו נראה שיכולים, אין זה הוראה לתמיד וצ"ע.

אבל באופן פשוט יש לומר דהרי בגמ' פרק ב' דשבועות ילפינן מפסוק דיכולים להוסיף ואיך הסדר להוסיף, שנאמר "ככל אשר אני מראה אותך וכן תעשו לדורות". נכלל בזה שהתורה נתנה להם רשות להוסיף על ירושלים בסדר הזה: מלך נביא וסנהדרין, ולא דוקא את הסדר גילתה להם התורה אלא עצם כח של הוספה נתנה להם התורה בסדר הזה. ומצאתי ב"חתם סופר" על התורה ב"תורת משה" בפרשת תרומה, שהוא מפרש, ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו, ופירש רש"י לדורות: ונלפע"ד לפרש כך שהקב"ה אמר למשה ככל אשר אני מראה אותך ככל פעם שיעשו משכן ומקדש על פי מראה אשר אני איראה לנביא כנביאות ככל אשר אני מראה לך עתה במראה הנבואה, וכן כתיב "הכל מיד ה' עלי השכיל", וכן בבנין בית המקדש לעתיד לבא הראה הקב"ה ליחזקאל הנביא כמבואר בקרא, דאי לאו הכי לא היה הרשות לשנות שום דבר מבנין בית המקדש ממה שהיה המשכן כי איו נביא רשאי לחדש דבר לקבוע לדורות, ואין להאמין לו לשנות, כמו שאין אנו מאמינים לנביא לשנות שום דבר מצוה לגרוע או להוסיף, רק שכאן אמר הקב"ה בפירוש למשה בהר סיני שתמונת בנין בית המקדש יתגלה תמיד לנביא בשעתו, וזה ככל אשר אני מראה אותך וכן תעשו לדורות כפי שאראה להנביא שהוא כנבואה תבנית הבית וכליו, עכ"ל ודבריו נפלאים, דהלכה הזאת איך לבנות בית המקדש והשיעורים נאמר לנו שלדורות יקבע הדבר הזה על ידי נבואה, ולפיכך השיעורים ישתנו לעתיד על ידי נבואתו של יחזקאל, ואין כאן שאלה והא אין נביא רשאי לחדש, שכאן היתה הלכה מפורשת וכן תעשו לדורות על פי הנביא וכפי שיתגלה לו דרך נבואה. ולפי זה יש להוסיף כאן ג"כ, היות שילפינן דמוסיפין על העיר מ"וכן תעשו" לדורות, והדבר הזה נמסר